

JOHN RAWLS

21 II 1921 - 24 XI 2002

W wieku 81 lat zmarł w Lexington (Massachusetts) wybitny amerykański filozof XX stulecia. Urodzony w Baltimore, wychowany w rodzinie bardzo tolerancyjnej i otwartej, był profesorem Uniwersytetu w Cornell, aby w końcu otrzymać katedrę filozofii i nauk politycznych na prestiżowym Harvard University.

John Rawls ma zapewnione miejsce w podręcznikach historii idei politycznych i filozofii społecznej. Jego dzieła – poczynając od rozprawy z 1957 roku *Justice as Fairness (Sprawiedliwość jako uczciwość wzajemna)* – wzbudziły dyskusje nad prawomocnością założenia, że podstawą organizacji życia ludzi w społeczności jest zasada sprawiedliwości. O ile w pierwszym dziele *Theory of Justice* (1971) Rawls traktował o sprawiedliwości jako podstawie koegzystencji ludzi, o tyle w 1985 roku teorię swą potraktował już jako polityczną, dotyczącą urzędzenia państwa i treści prawa. Rawls protestował bowiem przeciw zasadzie utylityzmu jako podstawie funkcjonowania demokracji i usiłował znaleźć prawomocne reguły sprawiedliwego społeczeństwa politycznego; odrzucał też teorię, że demokracja oznacza wyłącznie demokratyczne procedury wyborcze, i do nich sprowadza się sprawiedliwość. Zetknął się z wrogością zarówno socjalistów jak i ortodoksyjnych neoliberalistów, jak Friedrich Hayek.

Formuła sprawiedliwości społecznej Rawlsa dotyczyła podziału dóbr. Droga subtelnej rozumowania, opartego na hipotetycznym dochodzeniu do umowy społecznej, zawieranej w warunkach zasłony niewiedzy, Rawls wywodził, że ludzie zaaprobowaliby dwie zasady sprawiedliwości: zasadę jak najszerszej i takiej samej równej wolności dla wszystkich oraz zasadę równego dostępu do dóbr materialnych (*sensu largo*, a więc także stanowisk, pozycji etc.), chyba że nierówny ich rozdział polepszałby sytuację osób w najniższym położeniu. Innymi słowy, według Rawlsa, nierówności społeczne winny być uzasadnione i fair, tzn. ich istnienie wymaga uzasadnienia. Oczywiście, tak zaprezentowana treść pojęcia sprawiedliwości spotkała się z krytyką, dotyczącą nie tylko metody dowodzenia czy prawomocności przyjętych założeń. Dyskusja metodologiczna dotyczyła przyjętego założenia zawierania umowy w warunkach niewiedzy jednostek co do ich późniejszej pozycji społecznej. Ale krytyka przede wszystkim toczyła się wokół tzw. drugiej zasady. Zarzucano Rawlsowi wręcz socjalizm, przypomnijmy też głośne twierdzenie Hayka, że „sprawiedliwość społeczna” oznacza taki sam nonsens jak „czuły kamień”, społeczeństwo nie może być sprawiedliwe, gdyż oparte jest na wolnej grze sił rynkowych.

Rawls uzasadniał też i definiował liberalizm polityczny. W *Liberalizmie politycznym* wywodził, iż żyjące w państwie liberalnym jednostki nie tworzą wspólnoty w sensie realizacji wspólnych i identycznych wartości (celów), natomiast muszą dać szansę zrealizowania ideałów każdemu z osobna i wszystkim, którzy chcą zrealizować wartości wynikające z rozmaitych rozumnych rozległych doktryn. W tej książce Rawls wyraźnie mówi, że liberalne państwo i społeczeństwo nie jest wspólnotą dążeń, nie oznacza wspólnoty światopoglądowej, natomiast musi stwarzać ramy dla współistnienia wszystkich rozsądnych doktryn i stwarzać każdej jednostce możliwość realizacji jej planu życia, o ile mieści się on w pojęciu rozumności i nie pozbawia innych takiej samej możliwości.

Można powiedzieć, że Rawls przez całe życie pisał jedno dzieło: chciał mianowicie dowieść, że można i trzeba sprawiedliwie urządzić państwo i jego instytucje. Pisał swoje prace językiem trudnym, bardzo skrupulatnie odnotowując znaczenie używanych terminów, bardzo starannie z góry rozpatrując przewidywalne zastrzeżenia. Nie był pisarzem dla mas – był prawdziwym filozofem. A jednak wywoływał ożywione dyskusje, przyczynił się do upowszechnienia sposobu argumentacji, mianowicie hipotetycznego kontraktu (nawet jego przeciwnicy posługiwali się podobną metodą argumentacji – jak na przykład Mac Intyre czy Nozick), zaś terminy takie jak „zasłona niewiedzy” (*veil of ignorance*) weszły nawet do języka publicystyki politycznej.

Odnotujmy, że Rawls był niemal od początku swej popularności znany w kręgu polskich uczonych. Jedną z pierwszych publikacji był artykuł Zygmunta Ziemińskiego, a pisał

też o nim Wiesław Lang i Marian Jelenkowski¹. Tłumaczenia dzieł ukazały się stosunkowo niedawno².

Zadna analiza historii myśli społeczno-politycznej XX wieku nie będzie mogła pominąć twórczości Johna Rawlsa.

Maria Zmierczak

---

¹ Z. Ziemiński, *Rawlsa ogólna teoria sprawiedliwości*, „Etyka” 1974, nr 13; W. Lang, *Teoria sprawiedliwości Johna Rawlsa*, „Państwo i Prawo” 1977, z. 3; M. M. Jelenkowski, *Doktryna sprawiedliwości społecznej Johna Rawlsa*, Lublin 1989.

² J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, PWN, Warszawa 1994; J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, przełożył A. Romaniuk, wstępem opatrzył Czesław Porębski, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998.